

EMOTSIONAL LEKSIKAGA OID SO'ZLAR VA ULARNING TARJIMADA SEMANTIK TRANSFORMATSIYASI

Rahmonova Mohinur

Qarshi xalqaro universitetining Ingliz tili fani o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15354359>

Annotatsiya

Mazkur maqolada emotsional leksikaga oid birliklarning tarjima jarayonida qanday semantik transformatsiyalarga uchrashi tahlil etiladi. O'zbek tilidan ingliz tiliga tarjima qilingan matnlar asosida emotsional yuklamali so'zlarning ekvivalent tanlashdagi murakkabliklar, madaniy tafovutlar va tarjimondan talab etiladigan lingvopragmatik yondashuvlar yoritiladi.

Kalit so'zlar: emotsional leksika, semantik transformatsiya, tarjima nazariyasi, madaniy tafovut, lingvopragmatik yondashuv.

Emotsional leksika inson his-tuyg'ularining bevosita yoki bilvosita ifodasidir. Til egalari o'z hissiyotlarini ko'proq konnotativ ma'no yuklangan so'zlar orqali ifodalaydi. Tarjima jarayonida bunday birliklarning to'laqonli ifodalanishi til va madaniyatlar o'rtasidagi tafovutlar sababli murakkab vazifaga aylanadi [Newmark, 1988].

Tarjima jarayonida so'zlar faqat semantik emas, balki madaniy va emotsional yuklamalari bilan ham ko'chirilishi kerak. Ayniqsa, emotsional so'zlarning ingliz tilidagi ekvivalentlarini tanlashda tarjimon ko'pincha semantik transformatsiyalarga murojaat qiladi [Baker, 1992].

1. Emotsional Leksikaning Xususiyatlari

Emotsional leksika — bu hissiy holatlarni, baholashlarni, ruhiy holatlarni ifodalovchi so'zlar to'plamidir [Apresyan, 1974]. Bu so'zlar ko'pincha konnotatsiyalarga ega bo'lib, ularning ma'nosi kontekstga qarab o'zgaradi. Masalan, o'zbek tilidagi "g'amgin", "dilbar", "ko'ngli to'q", "ko'ngli noxush" kabi birliklar ingliz tiliga o'girilganda to'g'ridan-to'g'ri mos keladigan so'z topilishi mushkul.

2. Semantik Transformatsiya Turlari

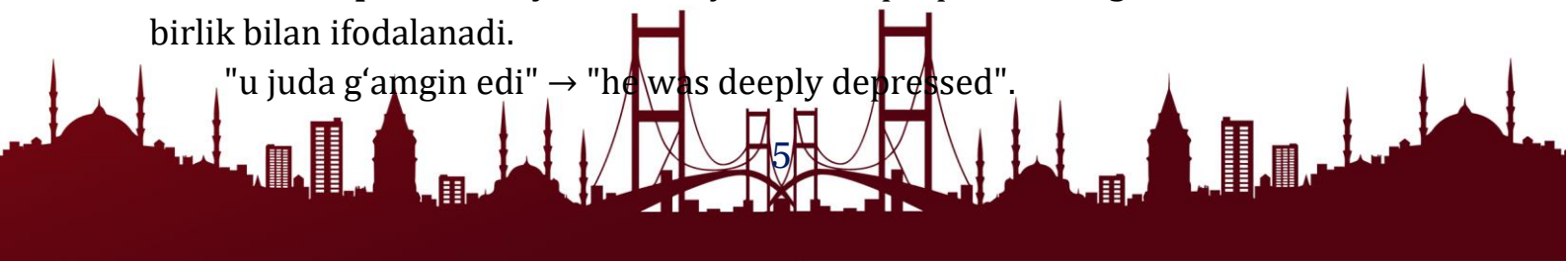
Tarjimada semantik transformatsiya quyidagi asosiy shakllarda kuzatiladi [Komissarov, 1990]:

1. **Generalizatsiya:** aniq emotsional so'z umumiyroq so'z bilan almashtiriladi.

Masalan: "ko'ngli noxush" → "not feeling well".

2. **Spesifikatsiya:** umumiy so'z aniqroq, kontekstga mos emotsional birlik bilan ifodalanadi.

"u juda g'amgin edi" → "he was deeply depressed".

3. **Emotsional neytrallashuv:** emotsional birlik neytral ifoda bilan almashtiriladi.

"ko'ngli vayron bo'ldi" → "he was upset".

4. **Emotsional kuchaytirish:** tarjimada emotsional yuklama kuchaytiriladi.

"dilxiralik bo'ldi" → "he was devastated".

3. Tahliliy Misollar

Quyida O'zbek tilidan ingliz tiliga tarjima qilingan matnlardan olingan emotsional birliklar semantik transformatsiyasi bilan tahlil qilinadi.

Original: "Onasi unga jimgina qarab, yuragi ezildi." **Tarjima:** "His mother looked at him silently, her heart ached." **Tahlil:** "Yuragi ezildi" iborasi bevosita tarjima qilinmaydi. "Her heart ached" ifodasi semantik transformatsiyaning funksional ekvivalent usuliga kiradi [Vinay & Darbelnet, 1958].

Original: "Ko'ngli to'q edi." **Tarjima:** "He was content." **Tahlil:** O'zbek tilidagi "ko'ngli to'q" iborasi faqat moddiy emas, balki ma'naviy qoniqishni ham bildiradi. Tarjimada esa qisqargan ma'no orqali ifodalangan.

Original: "U yuragi hovur bosmay, jim o'tirardi."

Tarjima: "He sat quietly, his heart still unsettled."

Tahlil: "Yuragi hovur bosmaslik" — bu o'zbek tilida ichki iztirob, xavotir holatini ifodalovchi obrazli ifoda. Ingliz tilida esa bu holat "his heart still unsettled" kabi neytral va noaniqroq tarzda berilgan. Bu **generalizatsiya** orqali amalga oshirilgan transformatsiya hisoblanadi.

Original: "Bolani bag'riga bosdi."

Tarjima: "She hugged the child tightly."

Tahlil: "Bag'riga bosmoq" ifodasi nafaqat jismoniy, balki emotsional yaqinlikni ham bildiradi. Tarjimada esa aynan "hugged tightly" orqali yaqinlik ko'rsatilgan, ammo **faqat qisman** emotsional konnotatsiya saqlanib qolgan. Bu **spesifikatsiya** va **funksional ekvivalent** usullarining uyg'unlashgan holatidir.

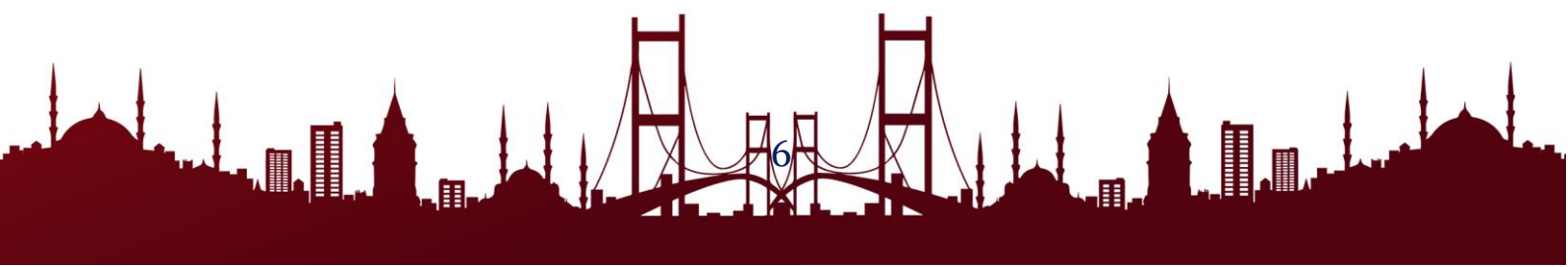
Original: "Ich-ichidan ezildi."

Tarjima: "He was torn apart inside."

Tahlil: O'zbekcha ifoda ichki iztirobni bildiradi. Ingliz tilidagi "torn apart inside" ifodasi emotsional intensivlikni kuchaytirgan holda berilgan, ya'ni **emotsional kuchaytirish** transformatsiyasi mavjud.

Original: "Ko'ngli g'ash bo'ldi."

Tarjima: "He felt uneasy."

Tahlil: "Ko'ngli g'ash bo'lish" o'zbek tilida noxush, norozilik, ichki bezovtalikni bildiradi. "Felt uneasy" esa **emotsional neytrallashuv**ga yaqin tarjima bo'lib, konnotatsiya pasaytirilgan.

Original: "Dardini ichiga yutdi."

Tarjima: "He kept his pain to himself."

Tahlil: Iboraviy ifoda bo'lib, tarjimada **metaforik moslama** orqali berilgan. Bu **funksional ekvivalent** bo'lib, mazmun saqlangan.

Original: "U ko'zlarida yosh bilan jilmaydi."

Tarjima: "She smiled through tears."

Tahlil: Bu yerda **antitezali emotsional holat** (yig'i va jilmayish) ingliz tilida poetik ifoda orqali berilgan. Transformatsiya turi — **obrazli parallelizatsiya**, ya'ni yaqin mazmunli emotsional holatni mos obraz orqali ifodalash.

Ko'plab o'zbekcha emotsional so'zlar o'ziga xos madaniy konnotatsiyaga ega. Masalan, "or-nomus", "ko'ngil", "mehmondo'stlik" tushunchalari ingliz tilida aynan shunday darajada ifodalanmasligi mumkin [Hofstede, 2001]. Shu sababli, tarjimada ularning semantik transformatsiyasi zaruratga aylanadi.

Masalan:

Original: "Or-nomusli bola!"

Tarjima: "A boy with dignity!"

Izoh: "Or-nomus" iborasi faqat "dignity" bilan cheklanishi mumkin emas, ammo yaqin semantik maydonga ega.

Emotsional leksikani tarjima qilishda tarjimondan nafaqat til bilimi, balki madaniy sezuvchanlik, emotsional intuitsiya va kontekstual tahlil qilish salohiyati talab etiladi [Nida, 1964]. Tarjimon shunchaki so'zlarni emas, balki hissiy fonni, konnotatsiyani va madaniy mazmunni ham o'tkaza olishi kerak. Emotsional leksikaga oid so'zlarning tarjimasida yuzaga keladigan semantik transformatsiyalar tarjimon faoliyatining murakkab va mas'uliyatli jihatlaridan biridir. Ular orqali matnning emotsional qirralari asliga yaqin holda ifodalanadi yoki yo'qoladi. Bunday tarjima madaniy kodlarni chuqur anglash va kontekstual moslashtirishni talab qiladi. Emotsional leksikaga oid so'z va iboralar tarjimada tilshunoslik va madaniyatshunoslik chegarasida joylashgan murakkab birliklardir. Ularning tarjimasida nafaqat lingvistik ko'nikmalarni, balki tarjimonning madaniy sezuvchanligi, intuitiv tahlil qobiliyati va kontekstual moslashtirish salohiyatini ham talab qiladi. Mazkur maqolada ko'rib chiqilganidek, emotsional birliklar tarjimada quyidagi sabablarga ko'ra semantik transformatsiyalarga uchraydi

Til sistemalari o'rtasidagi strukturaviy farqlar: Har bir tilning emotsiyani ifodalash uslubi o'ziga xos bo'lib, bu holat tarjimada bevosita ekvivalent tanlashni cheklaydi.

Madaniy tafovutlar: Ko'plab emotsional birliklar muayyan milliy qadriyatlar, mentalitet va an'analar bilan chambarchas bog'liq bo'lgani sababli, ularning to'laqonli tarjimasi uchun madaniy moslashtirish zarur.

Kontekstning muhimligi: Bir so'z turli kontekstlarda turli emotsional yuklama bera olishi mumkin. Bu esa tarjimada faqat lug'aviy emas, balki stilistik va pragmatik yondashuvni ham talab etadi.

Shuningdek, maqolada tahlil qilingan misollar shuni ko'rsatadiki, semantik transformatsiyalar (generalizatsiya, spetsifikatsiya, emotsional neytrallashuv va kuchaytirish) orqali tarjimon matnning hissiy ohangini saqlab qolishga harakat qiladi. Bu jarayonda tarjimonning vazifasi shunchaki "to'g'ri so'z" topish emas, balki matndagi kayfiyatni, ruhiy holatni, muallifning emotsional niyatini boshqa til vositasida ta'sirli yetkazishdir. Natijada, emotsional leksika tarjimasi lingvistik nazariya bilan bir qatorda tarjima san'atining muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Bu esa tarjimonning tanqidiy fikrlash, pragmatik tahlil va madaniyatlararo vositachilik rolini yana bir bor tasdiqlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Apresyan, Yu. D. (1974). Leksicheskaya semantika. Moskva: Nauka.
2. Baker, M. (1992). In Other Words: A Coursebook on Translation. London: Routledge.
3. Hofstede, G. (2001). Culture's Consequences: Comparing Values, Behaviors, Institutions and Organizations Across Nations. Sage Publications.
4. Komissarov, V. N. (1990). Teoriya perevoda. Moskva: Vysshaya Shkola.
5. Newmark, P. (1988). A Textbook of Translation. New York: Prentice Hall.
6. Nida, E. A. (1964). Toward a Science of Translating. Leiden: E. J. Brill.
7. Vinay, J.-P., & Darbelnet, J. (1958). Stylistique comparée du français et de l'anglais. Paris: Didier.

